

ПРАВОВИЙ СТАТУС НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В УКРАЇНІ

Україна належить до багатонаціональних державних систем – за Всеукраїнським переписом населення 2001 року на її території проживає 22 % національних меншин. Тому рівень демократизму в Україні багато в чому залежить і від гармонізації міжнаціональних стосунків, врахування духовно-культурних потреб усіх етнічних меншин.

До національних меншин належать групи громадян України, які не є українцями за національністю, виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою. При встановленні належності до національних меншин головним тепер є власне суб'єктивне ставлення людини, її самоусвідомлення себе як такої особи, яка належить до певної національної меншини. Тобто особа має право сама, без будь-якого зовнішнього тиску визначати належність чи неналежність до національної меншини.

Особливу групу прав людини становлять права національних меншин. Досить поширеним є твердження про первинність і вищість прав людини, проте їх не можна протиставляти правам національних меншин. Дотримання прав людини як окремої особи може бути досягнуто лише за умови одночасного забезпечення основних прав і свобод, пов'язаних з її національно-етнічною належністю. Звичайно, визначальним принципом правового статусу особи є принцип рівноправності незалежно від будь-яких чинників, в тому числі національності, мови, расової належності. Однак у світі знайдеться не так багато людей, які не усвідомлювали б своєї належності до тієї чи іншої соціальної спільноти і передусім до певної нації, народності чи національно-етнічної групи. Інша справа, що це відчуття може бути дуже слабким. Проте переважна більшість людей ототожнює себе з певною культурою, визнає своїми певні морально-етичні норми, звичаї та традиції, що впливає і на їх світосприймання, і на формування їх світогляду, і на їх поведінку, а значить, і на їх ставлення до прав інших людей, до правових норм і правової системи в цілому. М.О. Бердяєв писав: “Є тільки один історичний шлях досягнення вищої вселюдськості, до єдності людства — шлях національного зростання і розвитку, національної творчості. Вселюдськість розкривається лише під виглядом національностей. Денаціоналізація є... чистісінька пустота, небуття... Творчий національний шлях і є шлях до вселюдства, є розкриття вселюдства в моїй національності як вона розкривається в будь-якій національності”.

До того ж не можна забезпечити права окремої людини, якщо національна меншина, до якої вона належить, зазнає дискримінації, приниження, утисків і поневірянь, є пригнобленою.

Міжнародний авторитет української держави значно підвищився після прийняття “Декларації прав національностей України” від 1 листопада 1991 року, закону “Про національні меншини в Україні” від 25 червня 1992 року. Проте пріоритетним правовим документом в регуляції міжетнічних стосунків у нашій державі є Конституція України, що уособлює верховенство закону в країні.

Таким чином закладено правові основи сучасної етнополітики нашої держави, визначено оптимальне поєднання інтересів різних національних груп із нормами державотворення. Оскільки Україна є діючим членом Спільноти Незалежних Держав, яка складається із країн, що розміщені на пострадянському просторі, тому підписала ряд документів СНД, в яких теж важлива роль відводиться національним проблемам. Найголовнішими з погляду міжетнічної регуляції є “Меморандум о поддержании мира и стабильности в Содружестве Независимых Государств”, “Конвенция об обеспечении прав лиц, принадлежащих к национальным меньшинствам”, “Конвенция Содружества Независимых Государств о правах и основных свободах человека”.

Географічне розміщення та культурні цінності наближають Україну до європейської спільноти. Відповідно, українською стороною ратифіковано ряд міжнародних документів, таких як: “Рамкова конвенція Ради Європи про захист національних меншин”, “Європейська хартія регіональних мов або мов національних меншин”. “Гаазькі рекомендації щодо прав національних меншин на освіту”, “Ословські рекомендації щодо мовних прав національних меншин”.

“Декларація прав національностей України” стала першим документом у сфері етнічної політики нашої держави, чим було підтверджено прагнення української спільноти до гармонізації та спокою в багатонаціональному суспільстві. У статтях декларації гарантуються всім національним меншинам, які проживають на території України, рівні політичні, економічні, соціальні та культурні права.

Найважливішим документом у сфері міжнаціональних стосунків став закон України “Про національні меншини в Україні”. Юридичне затвердження національних прав в незалежній державі було зумовлене демократичними змінами, які передбачали визнання невіддільності свободи людини та етнічних прав. Вже у Ст. 1 даного документа зазначено, що “Україна гарантує громадянам республіки незалежно від їх національного походження рівні політичні, соціальні, економічні та культурні права і свободи, підтримує розвиток національної самосвідомості й самовиявлення”. У Ст. 18–19 стверджується, що “Будь-яке пряме чи непряме обмеження прав і свобод громадян за національною ознакою забороняється й карається законом”.

Значну увагу приділяє проблемам забезпечення прав національних меншин Рада Європи. У Віденській декларації від 9 жовтня 1993 р. держави — члени Ради Європи визнали, що “головним для демократичної стабільності і безпеки нашого континенту є захист національних меншин”. Держави — члени Ради Європи 1 лютого 1995 р. підписали Рамкову конвенцію про захист національних меншин, яка має важливе значення тому, що, по-перше, комплексно закріплює права національних меншин, а по-друге, у зв'язку з висуненням певних

вимог до держав та покладанням на них зобов'язань щодо створення належних умов для збереження самобутності національних меншин та забезпечення їх особливих прав.

За Конституцією України, держава бере на себе зобов'язання сприяти розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності національних меншин (ст. 11). Окрім конституційних положень, правовий статус національних меншин визначається нормами Декларації прав національностей України від 1 листопада 1991 р., законів України "Про національні меншини в Україні" від 25 червня 1992 р. та "Про мови в Українській РСР" від 28 жовтня 1989 р. При забезпеченні прав осіб, що належать до національних меншин, Україна виходить з того, що ці права є невід'ємною частиною загальноновизнаних у світі прав людини.

Законодавство України визнає за громадянами, які належать до національних меншин, такі специфічні права: вільно обирати та відновлювати національність; на національне прізвище, ім'я та по батькові; на збереження життєвого середовища у місцях їх історичного і сучасного розселення; на створення національних громадських об'єднань; на користування та навчання рідною мовою чи вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства; на розвиток національних культурних традицій; на використання національної символіки; на відзначення національних свят; на сповідування своєї релігії; на задоволення потреб у літературі, мистецтві, засобах масової інформації; на створення національних культурних і навчальних закладів; обиратися або призначатися на рівних засадах на будь-які посади; вільно встановлювати і підтримувати зв'язки з особами своєї національності та їх об'єднаннями за межами України; на будь-яку іншу діяльність, що не суперечить законодавству.

Реалізації прав національних меншин реалізується через: 1) систему законодавчих актів, які закріплюють правовий статус національних меншин; 2) систему міжнародно-правових документів щодо статусу національних меншин, підписаних і ратифікованих Україною; 3) правові акти державних органів виконавчої влади, спрямовані на забезпечення національної самобутності та задоволення національно-культурних потреб представників різних національних меншин; 4) систему державних органів та установ, що безпосередньо займаються проблемами розвитку національних меншин, здійснюють контроль за дотриманням чинного законодавства у сфері міжнаціональних відносин та національно-культурного розвитку; 5) систему громадських організацій та рухів, покликаних сприяти задоволенню національно-культурних потреб національних меншин; 6) цільові програми національно-культурного відродження націй і народностей; 7) спеціальні фонди розвитку національних меншин.